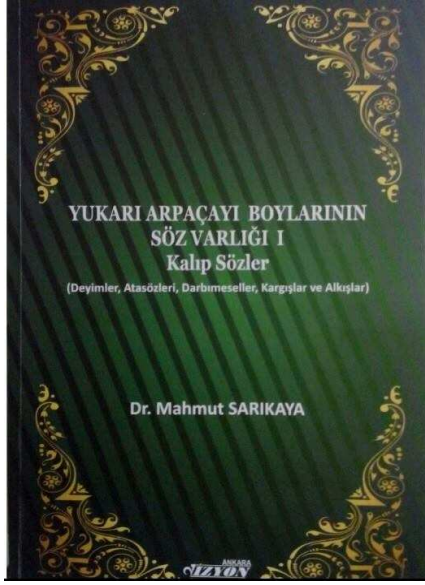

Mahmut SARIKAYA, **Yukarı Arpaçayı Boylarının Söz Varlığı I Kalıp Sözler (Deyimler, Atasözleri, Darbimeseller, Kargışlar ve Alkışlar)**, Vizyon Yayınevi, Ankara, Şubat 2016, 451 sayfa, ISBN: 978-605-87506-5-4.

Şaziye DİNÇER BAHADIR*

İnsanoğlu, dünden bugüne yaşayışını, düşüncelerini, gelenek ve göreneklerini kısacası hayata dair her şeyini çeşitli yollarla aktarmıştır. Bazen taş üzerinde oluşturduğu figürlerle, bazen ilmek ilmek dokuduğu desenlerle, bazen söz yoluyla, bazen de “Söz uçar, yazı kalır.” esasından hareket ederek yazıyla... Unutulmaya yüz tutmuş birçok şeyi kayıt altına alma konusunda en büyük yardımcımız yazı olsa gerek.

Kimi zaman söylemek istediklerimizi anlatabilmek adına çok çaba harcarız, ardı ardına cümleler kurarız ve anlatmak istediğimizi etkili kılmak isteriz. Az sözle çok şey anlatabilme ve anlatımımızı etkili hale getirebilmenin yollarından biri de kültür hazinemizi

çinde barındıran kalıp sözleri yeri geldiğinde kullanabilmektir. Her ne kadar günümüzde çok kullanılsalar da herkesçe bilinen kalıp sözler yanında yöreye özgü kullanımlar da söz konusudur. Bu çalışma, Yukarı Arpaçayı boylarına özgü kalıp sözleri içinde barındırır.

Kitabın yazarı, Kars/Arpaçayı’da doğmuştur ve ailesi 1920 Gümrü Antlaşmasıyla gelip Kars’a yerleşen Azerbaycan Türklerindedir. Yazar, çalışmasının sınırını oluşturan, doğup büyüdüğü Yukarı Arpaçayı boylarının söz varlığıyla ilgili şu tespiti yapmıştır: “Yukarı Arpaçayı boyları, etnik toplulukların karışıp kaynaşmasının bir sonucu olarak zengin bir halk edebiyatının geliştiği bir yöre olmuş ve bu yönüyle başka yerlerden çok farklı bir konuma yükselmişti. Buralarda birçok iklimin masalları, destanları, efsaneleri, hikâyeleri yaşamaktaydı. Binlerce mani, bayatı, türkü, yüzlerce makamla okunurdu. Bereketli bir âşık toprağıydı bu yerler... Buraların insanı çok işlenmiş, damıtılıp süzölmüş söz kalıplarıyla konuşur olmuştu.” (s.2)

Kitap iki bölümden oluşur. Birinci bölüm, giriş [5-9], inceleme [10-37], sonuç [37], kalıplaşmış sözler, tanım ve tasnifi [38-43] olmak üzere dört ana başlıktan oluşmuştur. Kalıp sözler sözlüğü adı altındaki ikinci bölümde

* Arş. Gör. Dr., Ahi Evran Üni. Fen Ed. Fak., Türk Dili ve Ed. Böl., saziyedincer35@gmail.com

ise deyimler sözlüğü [44-344], darbimeseller sözlüğü [344-365], atasözleri sözlüğü [365-416], alkışlar sözlüğü [416-428] ve kargışlar sözlüğü [429-448] yer alır. Çalışmanın sonuna kaynakça [449-451] da eklenmiştir.

Giriş kısmında Yukarı Arpaçayı'nın coğrafyası, tarihi ve ekonomisi hakkında bilgi verilmiş, etnik yapı ve bunun dile yansımaları konusunda tespitler sunulmuştur. Sarıkaya, öncelikle Ahmet Caferoğlu'nun Terekeme/Karapapak ağzına ait tespitlerini özetlemiş, ardından yöre ağzının bugünkü ses, şekil bilgisi ve barındırdığı eskicil unsurlarla ilgili bazı özelliklerini belirlemiş ve örnekler vermiştir. Yazar, bu özellikleri vermesinin sebebini şöyle açıklar: "...Burada tespit edilen yapı ve birimlerin daha kolay tanınır ve anlaşılır olabilmesi ve değişme sürecinin ortaya çıkması için bazı tespitler yapmanın yararı da ihmal edilemez. Bu yöre ağzının Azerbaycan Türkçesinin bir parçası olması ve bu çalışmada yer alan malzemenin "kalıplaşmış sözler" olması, içinde Türkiye Türkçesine göre çok fazla eskicil ve farklı öge barındırmasını da beraberinde getirmiştir. İşte bu açıdan sınırlı da olsa bir inceleme gereklidir ve bu çok yararlı olur." (s.18-19)

Sonuç kısmında inceleme bölümünde elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Birinci bölümün sonunda, kalıplaşmış sözlerin tanım ve tasnifi üzerinde duran Sarıkaya, kısaca ağız sözlükleriyle ilgili yapılan çalışmalara ve bu çalışmalardaki eksikliklere değinmiştir. Bunun yanında kalıp sözler sözlüğü ile ilgili olarak yayınlanmış olan çalışmaları da eleştirmiştir. Türkçede kalıplaşmış sözler içinde yer alan deyim, atasözü, darbimesel, kargış ve alkışların dikkatlice tanımlanmamış olduğunu, deyimler başlığı altında atasözü ya da kargış, atasözleri başlığı altında darbimesel ya da alkışın yer alabildiğini belirtmiş ve Ömer Asım Aksoy'un çalışmasını şu şekilde değerlendirmiştir.

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış olan Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II adlı eserin aynı sayfasında bütün bu türler bir arada ve "deyim" olarak yer almıştır. Söz konusu sayfadan bu ilgi çekici örnekleri dikkatlere sunmakta büyük yarar var:

Ağa bir hatun aldı, belayı satın aldı.

Ağısı varsa tereği de var. (Bunların her ikisi darbimeseldir)

Ağaç deresi ciğer yarası.

Ağaç meşenin, öküz paşanın. (Bunların her ikisi atasözüdür)

Ağaçtan ata binesin. (Aslında kargıştır)

Ağ bahtlı, altın tahtlı olasin. (Aslında alkıştır)...

Bu durumda bu türleri yeniden gözden geçirerek her birinin diğerlerinden ayrılığını ortaya koymak gerek." (s.38-39)

Bu değerlendirmelerin ardından deyim, darbimesel, atasözü, alkış ve kargışla ilgili yapılan tanımlamaları veren Sarıkaya, bu tanımlarda eksik olan yerleri eleştirmiş ve kendi tespitlerini sunmuştur.

İkinci bölümde ise kalıp sözlerle ilgili toplanan malzeme, ilgili başlık altında alfabetik olarak verilmiştir. Deyimler sözlüğü kısmında, deyimlerin

açıklamaları yapılmış birden fazla anlamı olan deyimlerin anlamları numaralandırılarak verilmiştir.

Örnek: **Adama oxşamax**¹ 1. Fiziki olarak gelişip güzelleşmek; 2. Zor ve kötü durumdan iyi duruma gelmek; 3. Kötü özellik ve alışkanlıklarını terk ederek iyi ve olumlu insan olmak.

Söylenişleri farklı ancak anlamları aynı olan deyimlerde “bakınız” (Bk.) kısaltmasıyla ilgili madde başına gönderme yapılmıştır.

Örnek: **Ağa pühmeñ** Bk. Ağa bürümeñ.

Ağa bürümeñ Argo. Kefenlemek.

Bazı deyimlerin olumsuz şekilleri de madde başı olarak verilmiştir.

Örnek: **Allah’a baxmax** Allah’ın bildirdiklerini unutmadan insaf ve vicdan ile hareket etmek.

Allah’a baxmamax Allah’ın bildirdiklerini unutarak insaf ve vicdan ölçülerini terk etmek.

Bazı deyimlerdeki ulamalar, madde başlarında gösterilmiştir.

Örnek: **Alağ almax** Ayrık ayıklamak.

Darbimeseller, atasözleri, alkışlar ve kargışlar sözlüğü kısımlarında ise sadece alfabetik olarak madde başları verilmiş herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Eğer atasözleri sözlüğü bölümünde, deyimler sözlüğü bölümünde olduğu gibi açıklama yapılmış olsa belki bu değerli çalışma daha da zenginleşebilirdi.

Örnek: Ağzını açanda gıllı davşan sığmır. (darbimesel)

Oğul_atadan görmeyince surfa salmaz. (atasözü)

Teze teze bayramlar göreseñ. (alkış)

Allah üsdünjüze od elesin. (kargış)

Yukarı Arpaçayı boylarının söz varlığı ile ilgili olarak yapılan bu çalışma, bazı eksiklikleri olsa da (yazım ve dizgi hataları vb.) hem yöre kültürünü hem de bu yörede kullanılan dil malzemesini bizlere sunması yönüyle oldukça önemlidir. Ayrıca, kalıp sözlerin yeniden tanımlanıp tespit edilen malzemenin bu tanımlara uygun olarak tasnif edilmesi, söz konusu çalışmanın dikkat çekici özelliğidir.

Sarıkaya’nın deyimiyle “toplamı ancak orta büyüklükte bir ilçe ve köylerinin arazisi kadar olan dar bir alanı” ilgilendiren bu çalışma sonunda, zengin yöre kültürünün bir yansıması olarak 50.000’den fazla kelime, deyim, ifade ve ibare tespit edilmiştir. Çalışmanın Türklük bilimine faydalı olmasını dileriz.

¹ Sarıkaya bu çalışmasında, A. Bican Ercilasun’un teklifi doğrultusunda Türkiye’de uygulana-gelen transkripsiyon harfleri yanında, Türk Dünyası ortak alfabesi olarak kabul edilen yazı sistemindeki kalın k (art damak k’sı) için Q, q; hırıltılı h sesi için X, x harflerini kullanmıştır.